

УДК 338.439:639.38

Ганжуренко І. В.

Міжнародний університет бізнесу і права

СУЧАСНИЙ СТАН І РОЗВИТОК РИБОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ТА СВІТУ

У статті розглянуто сучасний стан і перспективи розвитку національного рибопродуктового підкомплексу та тенденції виробництва рибної продукції в світі. Проаналізовані рівні вилову та виробництва аквакультури в розрізі різних областей та в Україні в цілому за останні 17 років. Досліджена динаміка виробництва продукції рибної галузі за всіма найбільш серйозними суб'єктами-операторами ринку підкомплексу на фоні загальнодержавного споживання зазначеної продукції та загальносвітового балансу.

Ключові слова: рибопродуктовий підкомплекс, внутрішні водойма, рибогосподарська діяльність, загальний вилов, споживання, динаміка.

Постановка проблеми. Загальновідома роль і значення водних об'єктів в забезпеченні потреби людини, насамперед у білках тваринного походження, вітамінах, мікроелементах та біологічно активних речовинах. В глобальному масштабі – рибне господарство забезпечує цінною сировиною харчову галузь і функціонує, що надзвичайно важливо, за рахунок само відновлювальних біологічних ресурсів Світового океану і внутрішніх водойм.

Світовий ринок виробництва й улов усіх водних організмів вже давно перевищив 100 млн т і забезпечує на 25-35% потреби світової спільноти в продовольчому білку. Україна на є виключенням і риба тут є одним з основних джерел тваринного білка. Щодо України, та максимальні обсяги загального вилову риби і морепродуктів в окремі періоди досягали 1,2 млн т, а споживання на душу населення – до 18-19 кг за рік, з них 8,6 кг – рибних продуктів.

На жаль, останнім часом відбуваються істотні зміни у використанні біопродукційних можливостей гідросфери як в планетарному вимірі, так і в українському рибопродуктивному підкомплексі. У зв'язку з цим є необхідність більш поглибленого розгляду даної проблеми та розробки рекомендацій по її вирішенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій по вивченню сучасного стану справ в рибопродуктивній галузі та розробка заходів виходу з кризової ситуації, яка охопила зовнішні і внутрішні водойми і викликана низькою продуктивністю рибодобувного флоту, недосконалою кредитною політикою, змінами у морському законодавстві, підвищення цін на паливо, комбікорм, занепад індустріальних технологій вирощування риби, коли йде мова про внутрішні водойми та ін. стало предметом вивчення цілого ряду вчених: Гринжевського М., Козлова В., Мовчана В., Литвинової Т., Федорченко В., Френкеля А. та ін.

Формулювання завдання дослідження: аналіз ситуаційних моментів та розробка практичних рекомендацій щодо покращення стану розвитку рибо продуктивного підкомплексу національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Системне погіршення економічного стану вітчизняної економіки істотно вплинуло на стан справ у рибопродуктивній галузі, що привело до зменшення обсягів зариблення водосховищ дніпровського каскаду, водойм – охолоджувачів ДРЕС, і як наслідок зменшення уловів риби в цих категоріях водойм. У більшості рибних господарств рибництво стало збитковим, а обсяги вилову риби з внутрішніх водойм знизилися.

Річне споживання риби і рибопродуктів на душу населення України знизилось до 4,8 кг при нормативному показнику 20 кг. Крім того, занепад

рибного господарства внутрішніх водойм призвів до погіршення соціально-економічного стану значної кількості населення, яке працює в цій галузі.

Разом з тим значні площі внутрішніх водойм України придатні для вирощування риби. Так, на сьогодні площа водних ресурсів перевищує 1 млн га, з них водосховища займають майже 800 тис. га, стави – 122,5 тис. га, озера – 86,5 тис. га, інші водойми – 19,5 тис. га.

Введення економічних зон обмежень неконтрольованих можливостей експлуатації в 200-мильних зонах, що належать країнам, розташованих на берегах морів і океанів, улови морських риб теж різко зменшились, а морське риболовство в багатьох випадках не виправдовує понесених затрат.

В даній ситуації, пов'язаній із обмеженням можливостей морського рибальства, потребують розробки і здійснення заходи докорінного поліпшення рибогосподарського використання внутрішніх прісноводних і солонуватих водойм шляхом розширення та удосконалення технології вирощування риби в різних водоймах.

Враховуючи фізіологічно обґрунтовану норму споживання риби і рибопродуктів в Україні та кількість нинішнього населення, річне споживання риби і рибопродуктів повинно становити 900-920 тис. т. Враховуючи потенціал внутрішніх водойм, зазначену кількість риби можна забезпечити власними можливостями і повністю вирішити потреби населення держави в цій продукції.

З самого початку отримання українською державою незалежності, виникла ціла низка додаткових проблем, пов'язаних з розривом виробничих зв'язків, а саме: необхідність виготовлення нових рибопотужностей, технологічного устаткування, спеціалізованого автотранспорту, спеціалізованого одягу та взуття, приладів за контролем якістю води та ін. Цей етап мав затяжний період і лише в останні 5-7 років ситуація в рибогосподарській галузі дещо стабілізувалася.

Сучасні тенденції розвитку рибопродуктової галузі на внутрішніх водоймах обумовлені основними цілями, які по суті є його активаторами. Це, насамперед, відтворення та використання водних живих ресурсів, переважно риби для одержання різних видів харчової, технічної та медичної продукції.

Рибогосподарські господарства на внутрішніх водоймах розміщені практично на території всіх областей України і мають вихід на існуючу логістичну мережу. В перспективі, згідно з цільовими програмами розвитку цієї галузі, орієнтир буде зроблено на автомагістралі міжнародного класу, що буде сприяти швидкому надходженню риби і рибної продукції до ринків збуту в густонаселених районах.

Наші дослідження стану розвитку рибопродуктової галузі України показали, що спад вироб-

ництва (вилову) риби і добування інших водних живих ресурсів, який почався у 1997 році не припиняється, і лише починаючи з 1995 року, його темпи дещо знизились (табл. 1).

Виключення становлять такі області, як АР Крим, Запорізька, Одеська, Херсонська, де за цей же період відмічається збільшення обсягів вилову риби та інших водних живих ресурсів (табл. 2).

Як видно з даних табл. 1, вилів риби у внутрішніх водоймах України зменшився з 67,8 тис. т у 1995 році до 41,6 тис. т у 2012 році. Ця тенденція відслідковується і по вилову риби та добуванню інших водних живих ресурсів за цей же період і відкритій частині Світового океану, відповідно зниження з 22,7 тис. тонн до 7,5 тис. тонн. Крім того, слід відзначити, що останні чотири роки вилів рибопродуктів у відкритих океанських водоймах українським риболовним флотом не проводиться.

Разом з тим вилів риби в морській економічній зоні України зростає, а в морських економічних зонах інших держав навпаки знижується. У першому випадку з 30,1 тис. тонн до 63,5 тис. тонн, в другому з 279,5 тис. тонн до 98,9 тис. тонн. Загальний обсяг вилову за період, що аналізується, впав з 400,2 тис. тонн до 203,9 тис. тонн, в т. ч. вилів риби з 363,4 тис. тонн до 195,5 тис. тонн [1].

Зниження обсягу вилову риби на внутрішніх водоймах в Чорному, Азовському морях спостерігається протягом останніх 50 років і зумовлене втратами природних нерестовищ і місць нагулу

риби, погіршенням екологічного стану водойм, недосконалою орієнтацією промислу, пресом браконьєрського лову риб. Стратегія державних заходів відтворення рибних запасів у водосховищах Дніпровського каскаду водосховищ включала в себе побудову, за рахунок компенсаційних коштів декількох нерестово-вирощувальних господарств: Канівського, Кременчугського, Каховського, Цюрупинського, загальною площею ставів 2470 га.

Для виробничих об'єднань рибного господарства, рибкомбінатів і рибницьких підприємств визначальними є такі види діяльності: розведення і вилів товарної риби та її реалізація, вирощування мальків риб, що використовується як рибопосадковий матеріал для власних потреб та зариблення ставів, озер, водосховищ, лиманів, затоки, виробництва харчової рибної продукції. Але, враховуючи специфіку рибного господарства як галузі з уповільненим оборотом капіталу і сезонним характером виробництва, важливу роль відіграє роль держави в ефективному функціонуванні рибного підкомплексу України.

На державному рівні система управління рибним господарством України охоплює управління науково-технічним прогресом, маркетинг внутрішніх і зовнішніх ринків рибопродукції, інформаційне забезпечення товаровиробників, контрольно-інспекційний моніторинг господарської діяльності у правовому полі, регулювання ресурсного забезпечення товаровиробників. Серед областей України, де знайшла свій розвиток рибопро-

Таблиця 1
Вилів риби та інших водних ресурсів в системі рибогосподарського підкомплексу України

Рік	Вилів риби та добування інших водних живих ресурсів					У т. ч. вилів риби
	Усього	у т. ч. за видами водоймищ				
		у внутрішніх водоймах	у виключній (морській) економічній зоні України	у виключних (морських) економічних	у відкритій частині Світового океану	
1995	400191	67816	30133	279548	22694	363444
1996	390819	55107	19563	306861	9288	376424
1997	419971	41721	30239	346176	1835	411742
1998	396097	40736	35825	307913	1623	379234
1999	341977	42523	45050	251101	3303	332199
2000	350087	38210	56990	175033	79854	346699
2001	333363	38257	134585	151613	8908	310451
2002	293205	38011	93030	153324	8840	253842
2003	248176	37703	55027	140991	14455	222385
2004	225905	35365	52467	126834	11239	195067
2005	265585	37396	61176	149622	17391	234185
2006	228840	36701	46799	122374	22966	202231
2007	213669	43207	46909	123553	-	198335
2008	244527	41229	55037	140705	4556	220543
2009	256853	42201	67314	147338	-	238600
2010	218681	38364	69725	110592	-	215017
2011	211182	37574	74870	98738	-	205285
2012	203926	41569	63454	98903	-	19549

Таблиця 2

Вилів риби та інших водних живих ресурсів по регіонах України

Рік	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	400191	350087	265585	213669	244527	256853	218681	211182
Автономна Республіка Крим	102478	126698	34269	25026	25265	17194	15207	19273
Запорізька	5028	3722	9668	10291	10642	11623	11926	11826
Одеська	68120	31512	23258	15659	10098	48979	19527	10150
Херсонська	5372	5816	6840	5548	4865	5400	4801	5940

дуктова галузь окреме місце займає Херсонська область, яка по площі зовнішніх та внутрішніх водних ресурсів займає перше місце.

Не дивно, що рибогосподарською діяльністю в області займається майже 40 суб'єктів. Частина з цих підприємств та господарств входять до двох крупних об'єднань, це, насамперед «Укррибколгоспоб'єднання» яке налічує 3 господарства, «Укррибгосп» – 3 підприємства, до категорії інших рибо господарчих господарств – 24, сільськогосподарчі підприємства – 6 господарств. Традиційно найбільшу частину в загальному обсязі виловленої риби (до 60,0%) становить рибопродукція морської економічної зони держави, разом з ним, слід відмітити зростаючу тенденцію вилову риби у внутрішніх прісноводних водоймах, що в перспективі дає змогу забезпечення попиту населення області власними рибопродуктами. На сьогодні їх доля в загальній кількості виловленої риби сягає 37,0%. Як відомо, до вітчизняної рибопродукції входить риба, раки, краби, креветки. Для рибогосподарської галузі Херсонщини характерне майже стовідсоткове формування загального обсягу рибопродукції за рахунок вилову риби. Так, з 540 тис. ц загального обсягу вилову риби та інших водних живих ресурсів, вилов риби становить 53,3 тис. ц [2, с. 274; 3, с. 327].

Аналіз динаміки вилову рибопродуктів показує на стійку тенденцію зростання цього показника в підприємствах «Інші господарючі суб'єкти», що пояснюється декількома причинами: більшою їх мобільністю, кращим технологічним забезпеченням та зростанням їх кількості. Із загальної кількості 53,3 тис. ц на долю цих господарств припадає в окремі роки 31-33 тис. ц.

Однак, на сьогодні в національному рибному підкомплексі ще не створено відповідних умов функціонування підприємств рибної галузі в ринкових умовах, не відпрацьовано механізм ефективного кредитування, не задіяний страховий захист рибного господарства, відсутня фінансова підтримка, що в комплексі створює недостатній державний захист вітчизняного риботорговиробництва. В цьому плані заслугове на увагу досвід підтримки національного рибного господарства, який існує в ряді зарубіжних країн. Так, законодавством США передбачено державну підтримку рибогосподарського бізнесу країни в таких формах: організація позичок рибалкам; державні субсидії, пільговий податок при будівництві об'єктів рибогосподарської сфери; формування фонду відшкодувань рибалкам за фактом випадково завданої шкоди.

В Російській Федерації створено фонд водних ресурсів, засоби якого використовуються для нагляду за рибальством, прикордонною службою, для роботи Державного комітету рибного господарства, для державної підтримки прибережних регіонів. У свою чергу Держрибгосп за отримані кошти утримує метеослужбу, організовує нагляд за внутрішніми водоймами, підтримує рятувальний флот, учбові судна, забезпечує виконання зобов'язань перед міжкордонними організаціями щодо консервації водно-біологічних ресурсів тощо [4, с. 14].

Аналіз світового стану риболовства і аквакультури показує, що в 2010 році риболовство і аквакультура поставили в світовому масштабі близько 149 млн. тонн риби (загальною вартістю 217,5 млрд. дол. США), з яких 128 млн. тонн було використано на харчові цілі, згідно даних 2011 року обсяги виробництва риби зросли до 154 млн. тонн, із яких 133 млн. тонн були направлені на виробництво харчової продукції. На фоні стабільного зростання виробництва риби і удосконалення каналів її розподілу світовий обсяг пропозицій харчової риби за останні 50 років суттєво збільшилися.

Так, за період 1961-2011 років середньорічний приріст склав 3,2% і перевищив показники приросту населення планети, який склав 1,7% в рік. Світовий обсяг пропозицій харчової риби на душу населення збільшився з 9,9 кг в 1960 роки до 18,4 кг в 2009 році, попередні оціночні данні вказують на подальше зростання обсягів споживання риби до 18,6 кг (табл. 3).

Значна доля споживання риби в розвинутих країнах світу приходить на імпорт, а враховуючи стає зростання попиту і зниження внутрішнього виробництва рибопродукції (в 2000-2010 рр. це зниження склало 10%), на найближчі роки прогнозується зростання залежності цих країн від імпорту, зокрема з країн, що розвиваються. Загальносвітовий обсяг продукції промислового вилову риби залишається стабільним і складає порядку 90 млн. тонн, не дивлячись на ряд явних змін в тенденціях вилову, що спостерігається по країнах, регіонах промислу та видам. В останній період (2004-2012 рр.) загальні обсяги морських видів риби коливалися в діапазоні 72,1-73,3 млн. тонн.

Висновки. Забезпечення ефективного і сталого розвитку рибопродуктової підгалузі України лежить в площині вирішення комплексного завдання, основним чинником якого є активізація цілого ряду заходів організаційного, економічного та техніко-технологічного характеру, пов'язаних з рибовиробництвом вітчизняними внутрішніми водоймам.

Таблиця 3

Виробництво і використання рибопродукції і аквакультури в світі, млн. т.

Виробництво	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
Риболовство						
Внутрішні води	9,8	10,0	10,2	10,4	11,2	11,5
Морські води	80,2	80,4	79,5	79,2	77,4	78,9
Разом	90,0	90,3	89,7	88,6	90,4	
Аквакультура						
Внутрішні води	31,3	33,4	36,0	38,1	41,7	44,3
Морські води	16,0	16,6	16,9	17,6	18,1	19,3
Разом	47,3	49,9	52,9	55,7	59,9	63,6
Всього світове рибогосподарство	137,3	140,2	142,6	145,3	148,5	154,0
Використання	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
Людське споживання	114,3	117,3	119,7	123,6	128,3	130,8
Нехарчове споживання	23,0	23,0	22,9	21,8	20,2	23,2
Населення (млрд.)	6,6	6,7	6,7	6,8	6,9	7,0
Пропозиція риби на душу населення (кг)	17,4	17,6	17,8	18,1	18,6	18,8

Список літератури:

1. Гринжєвський М. В. Фактори підвищення ефективності рибного господарства / М. В. Гринжєвський // Вісник аграрної науки. – 1999. – № 4. – С. 34-40.
2. Статистичний щорічник Херсонської області за 2012 рік (за ред. В. А. Вознюка). – Херсон : Головне управління статистики у Херсонській області, 2013. – 610 с.
3. Хорунжий І. В., Мухіна І. А. Сучасний стан виробництва продукції рибницькими підприємствами Херсонської області / І. В. Хорунжий, І. А. Мухіна // Таврійський науковий вісник. – Херсон, 2010. – Вип. 72. – С. 325-330.
4. Мойсєєв П. А. Современное состояние мирового рыбного хозяйства / П.А. Мойсєєв // Рыбное хозяйство. – 1995. – Вып. 4. – С. 1-22.

Ганжуренко І. В.

Международный университет бизнеса и права

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ РЫБОПРОДУКТОВОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ И МИРА

Резюме

В статье рассмотрено современное состояние и перспективы развития национального рыбопродуктового подкомплекса и тенденции производства рыбной продукции в мире. Проанализированы уровни вылова и производства аквакультуры в разрезе разных областей и Украины в целом за последние 17 лет. Исследована динамика производства продукции рыбной отрасли по всем наиболее серьезным субъектам-операторам рынка подкомплекса на фоне общегосударственного потребления данной продукции и общемирового баланса.

Ключевые слова: рыбопродуктивный подкомплекс, внутренние водоемы, рыбохозяйственная деятельность, общий вылов, потребление, динамика.

Ganzhurenko I. V.

International University of Business and Law

MODERN CONDITION AND DEVELOPMENT OF UKRAINIANS AND WORDS FISH PRODUCTIVITY SUB-COMPLEX

Summary

In the article the modern state and prospects of development of national fish-productivity sub-complex and tendency of production of fish goods are considered in the world. An analysis is done the levels of fishing-out and production of aquaculture in the cut of different areas and Ukraine on the whole for the last 17. Studies of dynamics of production of goods of fish industry are undertaken on all most serious to-operators of market of sub-complex on a background the national consumption of this products and world balance.

Key words: fish productivity sub-complex, inland waters, fish farming, general fishing-out, consumption, dynamics.